

الگوی رشد دینی و اخلاقی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین

مسلم شجاعی^۱، افضل السادات حسینی دهشیری^۲، علی محبی^۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۲۸

چکیده

زمینه و هدف: مفهوم و معنی تعلیم و تربیت اخلاقی و دینی در طول تاریخ مورد نظر و مذاقه بسیاری از صاحب نظران و اندیشمندان تربیتی بوده است و اکنون نیز مورد توجه بسیاری از روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و فلاسفه و متکلمان و مربیان تربیتی است. هدف اصلی پژوهش، ارائه الگوی رشد تربیت دینی و اخلاقی در دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین بوده است.

روش: روش پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است که به صورت پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری شامل: اعضای هیئت علمی، مدیران و دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین تهران بوده است. نمونه آماری از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند ($n=15$) انتخاب گردید. جهت دستیابی به اهداف تحقیق مصاحبه باز پاسخ با نمونه آماری گرفته است که در طی آن ۶ مقوله کلی، ۱۷ مؤلفه و بیش از ۲۳۰ خرده مقوله (کدباز) شناسایی شد. جهت توصیف یافته‌ها، پس از انجام استخراج مضامین از سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت و مصاحبه‌های انجام شده و دسته‌بندی داده‌ها، فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق تحلیل داده بنیاد کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام و سپس، مضامین کلان نام-گذاری و مدل مفهومی تحقیق ارائه گردیده است.

یافته‌ها: مطابق یافته‌های تحقیق شرایط علی مؤثر بر رشد دینی و اخلاقی شامل شبه گستری دینی، الگوسازی جوانان و هویت دینی، عوامل مداخله‌گر شامل تعارض رسانه‌ای، مسائل اقتصادی و تبلیغات ضد دین و عوامل زمینه‌ای شامل تعامل دانشگاه و حوزه علمیه، تخصص اساتید و اعتبار منابع درسی است همچنین راهبردهای این تحقیق برای رشد تربیت اخلاقی و دینی شامل فرهنگ‌سازی، آموزش همه‌جانبه اخلاق دینی، تقویت مذهبی و گسترش ایدئولوژی دینی بوده است که پیامدهای آن اخلاق‌گرایی، ارتقای قدرت فهم و استدلال و پایداری ارزش‌ها گردیده است.

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج به دست آمده به مسئولین پیشنهاد می‌گردد که در جهت ارتقای رشد تربیت دینی و اخلاقی شرایط علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و راهبردها را به عنوان یک نظام‌نامه راهنمایی برای توسعه رفتار دینی و اخلاقی دانشجویان دانشگاه مدنظر قرار دهند.

واژگان کلیدی: رشد دینی، رشد اخلاقی، دانشگاه علوم انتظامی امین.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی فلسفه تعلیم و تربیت، علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، گروه فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تهران، تهران ایران (نویسنده مسئول):

email: Afhoseini@ut.ac.ir

۳. دانشیار برنامه‌ریزی درسی گروه علوم تربیتی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

مقدمه

مفهوم تربیت دینی^{۱۱} و کارکرد آن متأثر از مجموعه عواملی است که مهم‌ترین آن جایگاه خدا در دین و در رتبه ایمان به روز قیامت و جزای الهی است. در تربیت اسلامی اهتمام کافی به گستره معرفتی می‌شود، اما از نظر آن، هدف معرفت و آگاهی کافی نیست. تربیت در اصطلاح عبارت است از فعالیتی منظم و مستمر جهت کمک به رشد جسمانی، شناختی، اخلاقی، عاطفی و به‌طور کلی پرورش و شکوفایی استعدادهای متربی به گونه‌ای که نتیجه آن در شخصیت متربی به‌ویژه در رفتارهای او ظاهر شود؛ درباره اهمیت تربیت اخلاقی^{۱۲} همین بس که عمل که هدف به آن به‌عنوان هدف اصلی رسالت انبیا مطرح شده است گفتار گران‌سنگ پیامبر اکرم (ص) که هدف از نبوت خود را تعمیم مکارم اخلاقی ذکر می‌کند، زیباترین شاهد موجود در قلمرو اخلاق است بر پایه آیاتی مانند آیه ۱۶۴ سوره آل‌عمران ۱۲۹ و ۱۵۱ سوره بقره و از همه واضح‌تر، آیه ۲ از سوره جمعه محوری‌ترین هدف بعثت پیامبران تزکیه و تربیت اخلاقی است از این‌روست که یکی از بخش‌های اساسی و عمده معارف اسلامی به اخلاق اختصاص یافته است. کانت تربیت اخلاقی را واپسین و عالی‌ترین سطح تربیت می‌داند (شکوهی، ۱۳۹۶: ۷۲). اسلام با کنترل کردن و متعادل کردن قوه‌ی غرایز و شهوات استعدادهای فطری (حقیقت‌جویی، عشق به تعبد و پرستش و کمال‌خواهی، خلاقیت و ابتکار، زیبادوستی، خیرخواهی و نیکی) را رشد و تعالی می‌دهد تا انسان به کمال مطلوب که شناخت خداوند و پذیرش ربوبیت اوست برسد (آرتور^۳، ۲۰۱۸: ۲۹).

یکی از مهم‌ترین اهداف دانشگاه‌ها، پرورش بعد دینی و مذهبی دانشجویان است؛ اما باین‌وجود، در مسیر تربیت دینی و اخلاقی دانشجویان، چالش‌هایی وجود دارد. با نگاه

-
1. Religious Education
 2. Moral Education
 3. Artur

سیستمی به این مهم درمی‌یابیم که عوامل متعددی بر رشد اخلاقی، دینی دانشجویان تأثیرگذار می‌باشد که می‌توان آن‌ها را به صورت شرایط علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر در نظر گرفت و راهبردهای عملی به‌عنوان راهنما از آن‌ها استخراج نمود برای بهبود تربیت دینی دانشجویان، ضرورت دارد که همه این عوامل و شرایط را موشکافانه بحث و بررسی شوند. عدم توجه به این عوامل، به تربیت اخلاقی و دینی دانشجویان آسیب جدی وارد می‌کند این مباحث، هرچند از نقطه نظر علمی لازم و بسیار مفید است، ولی از آنجاکه نگاه مجموعی و فرایندی به آن‌ها نشده است، در عمل روشن نیست. هرچند که این ضعف و نارسایی، خود ناشی از فقدان نظام‌های آموزشی دارای جهت‌گیری‌های خاص اخلاقی و ارزشی (دینی و مذهبی) در بسیاری از کشورهای جهان است؛ اما بیشتر معلول ابهام و تردیدی است که در بین بسیاری از مربیان و صاحب‌نظران تربیتی نسبت به الگوی تربیت اخلاقی و دینی وجود دارد. مربی تربیت دینی و اخلاقی چند نکته را باید مدنظر قرار دهد:

۱- راه و منازل آن کدام است؟

۲- چگونه می‌توان این راه را طی کرد؛ این فرایند از کجا آغاز می‌شود و مراحل عملی آن چیست؟

تمام فعالیت‌های آموزشی، تربیتی و اصلاحی در قالب یک الگو انجام می‌گیرد. برای مطالعه پیرامون این فعالیت‌ها، لازم است محقق مسئله را از چنین منظر و زاویه‌ای مطالعه کند؛ تا بتواند به الگوی مناسب رشد دینی و اخلاقی در جوانان دست پیدا کند.

در اکثر نظام‌های آموزشی در سطح دنیا تربیت اخلاقی و دینی از اهمیت بالایی نسبت به یادگیری مدرسه‌ای برخوردار می‌باشد (کریست جانسون^۱، ۲۰۱۸: ۱۸). به همان اندازه که برنامه‌ریزی برای تربیت مهم است و برنامه‌ریزان در مسائل تعلیم تربیت باید تعیین

کنند که در اهداف تربیتی، به دنبال ایجاد چه تغییراتی در متر بیان هستند، بحث از آسیب‌شناسی نیز از اهمیت برخوردار است (حاجی محمدی و بیچرانلو، ۱۳۹۶: ۲۳).

جعفریان و غفاری (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان تربیت دینی و تأثیر آن بر اخلاق فردی و اجتماعی دانش آموزان ابتدایی (مطالعه موردی: دانش آموزان مقاطع سوم تا پنجم ابتدایی مشغول به تحصیل در حوزه شهرستان شهرکرد) پرداخته است. نتایج تحقیق نشان داده، مؤلفه‌های اخلاق فردی و اجتماعی در فرزندان مورد مطالعه ارتقای بسزایی نسبت به قبل از تعلیم و تربیت مبانی دینی داشته است؛ به عبارت دیگر آموزه‌های مذکور منجر به رشد تربیت اخلاقی با رویکرد فردی و جمعی در کودکان شده است. میرزایی (۱۳۹۵) در تحقیق خود با عنوان آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در محیط آموزشی پرداخته شد. نتیجه این تحقیق بیان می‌دارد که عدم مهارت مربیات در تعلیم و تربیت می‌تواند باعث ایجاد کاستی شود که این امر یعنی عدم وجود تربیت اخلاقی صحیح و دیگر این که ما بتوانیم محیط آموزشی را طبق استانداردهای موجود ایجاد کنیم قطعاً از وجود آسیب‌ها در محیط آموزشی جلوگیری شده و تربیت اخلاقی به نحو احسن برای افراد فراهم خواهد شد. موسوی (۱۳۹۵) در تحقیق خود با عنوان آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در نظام آموزش و پرورش با تأکید بر نقش معلم بیان شده است که معلم می‌تواند به عنوان مدافع مرزهای فرهنگی در کشور باشد دیگر اینکه رفتار معلم در تربیت اخلاقی افراد تأثیر به سزا دارد می‌تواند عاملی باشد در جهت تربیت اخلاقی صحیح افراد در محیط اجتماع و خانواده لذا به این امر توجه شود.

وجدانی و آقایی (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان تدوین الگوی منابع انگیزش اخلاقی در قرآن به انجام رساندند. نتایج به دست آمده از این پژوهش، بیانگر آن است که دست کم شش منبع انگیزشی برای اخلاق ورزی وجود دارد. در این الگو، «گرایش‌های فطری» به منزله انگیزه پایه و مبنایی برای اخلاق ورزی مطرح می‌شوند.

مسیر تغییرات اصلی در انگیزش اخلاقی را می‌توان از «مقبولیت اجتماعی» به «آسایش اخروی» و سپس «محبت الهی» در نظر گرفت. طبیعتاً برای پیشرفت در هر مرحله، مشاهده و الهام گرفتن از «الگوهای متناسب»، منبع انگیزشی مفیدی خواهد بود. همچنین، هر مرتبه از انگیزه‌ها و اعمال اخلاقی، به مرور بر اثر مداومت، «منش تقوایی» متناسب با خود را ایجاد می‌کند که آن هم به نوبه خود می‌تواند به عنوان یک منبع انگیزشی قدرتمند و مکمل وارد عمل شود. یزدانی (۱۳۹۵) در تحقیق خود با عنوان آسیب‌شناسی اجتماعی دین‌گریزی و گرایش جوانان به فرهنگ غرب بیان کردند پدیده «دین‌گریزی» یکی از مشکلات اساسی جوامع انسانی است که همواره دغدغه‌هایی را برای رهبران دینی و خانواده‌ای متدین به وجود آورده و تهدیدهای جدی برای نسل جوان محسوب می‌شود. یافته‌های مطالعه نقش خانواده و تربیت جوانان از سوی والدین را بسیار چشم‌گیر نموده و می‌تواند پیامدهای مثبت و حتی منفی داشته است و شناخت جوان امروزی و تبلیغ مبلغین متناسب با نیازهای جوان امروزی، خانواده‌مربیان، رسانه‌های جمعی مساجد و... می‌باشند که هر کدام به نوبه خود می‌توانند در پیشگیری از دین‌گریزی جوانان تأثیرگذار باشند. لذا این تحقیق به دنبال پاسخگویی به این سؤال است: الگوی رشد تربیت دینی و اخلاقی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین چیست؟

مبانی نظری

تربیت انسان به معنای فراهم آوردن زمینه رشد و پرورش استعدادها و برای رسیدن به کمال مطلوب است. آنچه در کتاب‌های موجود در مورد دین و تربیت به چشم می‌آید، فقدان ارائه معنایی معین از دین و تربیت از سوی علما و دانشمندان است. از این رو به‌طور طبیعی نظرهای متعددی درباره مفهوم تربیت دینی ابراز شده است. «تربیت اخلاقی» عبارت از ایجاد شناخت و برانگیختن احساس، جهت تضعیف و انهدام صفات منفی و مراقبت و پرورش هماهنگ صفات مثبت تا این صفات ملکه انسان گردند؛

بنابراین، برای تربیت اخلاقی، ابتدا باید به پرورش قوای ادراکی و عقلانی پرداخت و سپس به ایجاد انگیزه و تمایل پرداخت تا برای عمل به‌خوبی، گرایش ایجاد گردد؛ و بدین ترتیب زمینه عمل که از بین بردن رذایل و اتصاف به فضایل است فراهم آید. در تربیت اخلاقی کسی را دارای تربیت اخلاقی می‌دانیم که فضایل و کمالات در او هماهنگ و موزون رشد یافته باشد (شاهرخی همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴). بزرگ‌ترین و قوی‌ترین عنصر تربیت دینی و اخلاقی، وجود عشق و محبت‌متربی به خالق بزرگ است. هدف از تربیت دینی و اخلاقی، پرورش شور و شوق فطری کودک نسبت به جلال و جمال الهی است، نه ارائه مستقیم معارف الهی. پس نقش اساسی مربی و معلم دینی و اخلاقی، انتقال مطالعات دینی نیست، بلکه فراهم آوردن شرایطی است که مربی به تجربه درونی - به دین که ریشه در فطرتش دارد - گرایش و علاقه پیدا کند. چنان‌که پستالوتسی، مربی معروف سوئیسی نیز در کتاب تربیت می‌گوید: «ذات تربیت نه در آموزش بلکه در محبت است» (بلندهمتان، ۱۳۸۳: ۱۸).

مفهوم و معنی تعلیم و تربیت اخلاقی و دینی در طول تاریخ موردنظر و مذاقه بسیاری از صاحب‌نظران و اندیشمندان تربیتی بوده و هم‌اکنون نیز موردتوجه بسیاری از روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و فلاسفه و متکلمان و مربیان تربیتی می‌باشد. آنچه محل توجه همه این افراد است، قبل از تبیین و تحلیل روش‌ها و رویکردهای تربیت اخلاقی و دینی، توجه به تبیین مفهوم و معنای تعلیم و تربیت اخلاقی و دینی است (سجادی، ۱۳۷۹: ۲۶). در واقع این تأکیدات بر تربیت اخلاقی به عنوان یک پدیده تاریخی در همه ادوار تعلیم و تربیت چه در نگاه سنتی و چه در نگاه مدرن وجود داشته است - به جزء در مدت‌زمان کوتاهی در قرون وسطی که تربیت اخلاقی به‌عنوان یک ساحت تربیتی مورد بی‌مهری قرار گرفت (بولینگر^۱، ۲۰۱۷: ۱۶). در سایر ادوار

تاریخ آموزش - پرورش در حیطه های محتوایی یادگیری مدرسه ای حضور پررنگی داشته است (کارن^۱، ۲۰۱۶: ۴۹۳). باقیسه آنچه در مجموع درباره معنای تربیت گفته شد، روشن می شود که نه تنها تعلیم، وسیله ای برای تربیت به شمار می رود، بلکه خود از مصادیق تربیت است. البته بین تربیت در مقام عمل و دانش تربیت، فرق است. تربیت در مقام عمل، امری است که بر فرد یا گروهی از افراد اعمال می شود یا فرد یا گروهی از افراد، آن را می پذیرند؛ اما دانش تعلیم و تربیت یک رشته علمی است که واقعیت ها و موقعیت های تربیتی را تحقیق و بررسی می کند و امروزه مشروعیت خود را در عرصه علوم به اثبات رسانده است. وجود علایق خاص، ترتیب سؤال ها و شیوه پاسخ دهی به پرسش ها، چارچوب مفهومی خاصی را فراهم می کند که آن را از دیگر علوم متمایز می نماید. همچنین در هم تنیدگی فرایند تربیت و اخلاق، در گذشته موجب شده است مرز مشخصی میان این دو تصویر نشود و فرایند تربیت با اخلاق همسان پنداشته شوند و اخلاقی بودن به مثابه تربیت یافتگی انگاشته شود (حسین پور، ۱۳۹۴: ۹۸). اصلی ترین هدف های رفتاری در نظام تربیتی اسلام پرورش و به تعالی رساندن استعداد های فطری انسان است.

روش شناسی تحقیق

روش تحقیق در مقاله حاضر - با توجه به هدف کاربردی و روش پژوهش توصیفی تحلیلی است که به صورت پیمایشی انجام شده است و نتایج حاصل از آن می تواند برای طیف گسترده ای مفید باشد. رویکرد پژوهش به طور کلی آمیخته ای از ادبیات پژوهش کیفی است. با توجه به ماهیت پرسشی موضوع و عدم وجود فرضیه یا شناخت کافی از مسئله به رغم ظاهر ساده آن، یک تحقیق اکتشافی با رویکرد استقرایی مبتنی بر نظر و رأی خبرگان، کارشناسان و متخصصان و از نوع کاربردی است که ناظر به حل یک

مسئله اجتماعی خواهد بود جامعه آماری در این پژوهش شامل اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین تهران و مدیران می‌باشد. نمونه آماری از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند ($n=15$) انتخاب گردید شرایط ورود به تحقیق برای دانشجویان گذراندن حداقل هشتاد واحد درسی، برای اساتید دارا بودن مدرک تحصیلی دکتری با درجه علمی استادیاری به بالا و برای مدیران داشتن حداقل پنج سال سابقه مدیریتی می‌باشد مشارکت کنندگان شامل نه نفر از اساتید، دو نفر از مدیران و چهار نفر از دانشجویان می‌باشد جهت دستیابی به اهداف تحقیق مصاحبه باز پاسخ با نمونه آماری انجام گرفت که در طی آن ۶ مقوله کلی، ۱۷ مؤلفه و بیش از ۲۳۰ خرده مقوله (کدباز) شناسایی شد. جهت توصیف یافته‌ها، پس از انجام استخراج مضامین از سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت و مصاحبه‌های انجام شده و دسته‌بندی داده‌ها، فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق تحلیل داده بنیاد کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام و سپس، مضامین کلان نام‌گذاری و مدل مفهومی تحقیق ارائه گردید. برای بررسی اعتبار تحلیل داده‌ها، کدهای شناسایی و دسته‌بندی آن‌ها در اختیار ۱۵ نفر خبره قرار گرفت.

روش اصلی تحقیق مبتنی بر مدل‌های کیفی، مطالعات کتابخانه‌ای، مصاحبه با خبرگان و مبتنی بر تحلیل داده بنیاد بوده است. پژوهش حاضر از نظر قلمرو موضوعی شامل تربیت اخلاقی و دینی می‌باشد و از نظر مکانی محدود به دانشگاه علوم انتظامی امین تهران می‌باشد و از نظر زمانی در سال ۹۷ و ۹۸ انجام گرفت. در این راستا مطابق با تکنیک داده بنیاد سؤالات زیر مطرح و طی فرایند تحقیق مورد بررسی قرار گرفت.

- الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدام‌اند؟

- پدیده اصلی در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان چیست؟
- ویژگی‌های زمینه‌ای مؤثر در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟
- شرایط مداخله‌گر مؤثر در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟
- راهبردها در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟

یافته‌ها

در جدول شماره (۱) اطلاعات مشارکت‌کنندگان شامل درجه، سن، تحصیلات و سنوات خدمت آمده است.

جدول ۱: اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه‌شوندگان

سنوات خدمت	تحصیلات	سن	شغل	ردیف
۲۴	دکترای تخصصی	۴۵	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۱
۲۰	دکترای تخصصی	۴۱	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۲
۲۵	دکترای تخصصی	۴۵	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۳
۲۱	دکترای تخصصی	۴۲	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۴
۲۶	دکترای تخصصی	۴۸	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۵
۱۹	دکترای تخصصی	۴۰	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۶
۱۶	دکترای تخصصی	۳۵	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۷
۲۳	دکترای تخصصی	۴۱	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۸
۱۹	دکترای تخصصی	۳۷	هیئت علمی	مصاحبه‌شونده ۹
۲۴	کارشناسی ارشد	۴۵	مدیر	مصاحبه‌شونده ۱۰
۲۲	کارشناسی ارشد	۴۰	مدیر	مصاحبه‌شونده ۱۱
۵	دانشجوی کارشناسی ارشد	۲۸	دانشجو	مصاحبه‌شونده ۱۲
۳	دانشجوی کارشناسی	۲۳	دانشجو	مصاحبه‌شونده ۱۳

۳	دانشجوی کارشناسی	۲۴	دانشجو	مصاحبه‌شونده ۱۴
۵	دانشجوی کارشناسی ارشد	۲۷	دانشجو	مصاحبه‌شونده ۱۵

مطابق با نظر مشارکت‌کنندگان موجبات علی‌تربیت اخلاقی و دینی دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه علوم انتظامی امین به صورت جدول (۲) به دست آمد.

در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدام‌اند؟

جدول ۲. مقوله‌های علی

مفاهیم	مقوله فرعی
ممانعت موج فراگیر شبه‌سازی و شبه‌گستری	موج شبه‌گستری و شبه‌سازی
تلاش جمعی و سازمانده‌ی شده دشمن برای تخریب و سست کردن بنیادهای دین و اخلاق	تلاش برای شفاف‌سازی دینی
ممانعت از ایده‌سازی و گسترش دامن و رو به افزایش حلقه‌های معرفتی دین‌ستیز از سوی دشمن	افزایش حلقه‌های دین‌ستیز

فراگیر شدن شبه‌گستری دینی و تنوع محصولات فرهنگی و ارزشی را از عوامل تشکیل‌دهنده شرایط علی می‌باشد. این مجموعه از کدها همگی به یکی از مهم‌ترین شرایط علی برای کشف الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی اشاره دارد. امروز دشمن به خوبی دریافته است که ما جوانان با ویژگی‌هایی همانند آرمان‌خواهی، عدالت‌طلبی، عشق به باورهای آسمانی و علاقه به رهبران مذهبی، لشکرهایی به هم فشرده و آماده کارزاریم. از این رو، ایجاد تردید در باورهای آسمان‌زاد، تزییق فرهنگ بیگانه با نمایش آداب و رسوم و شیوه‌های زندگانی آنان، کوشش حساب‌شده در کنار زدن چهره‌های موردعلاقه مردم به‌ویژه جوانان، پرورش روحیه ذلت و خواری در بیگانه ساختن ما با الگوهای شایسته فرهنگ اسلامی و ارائه الگوهای ساخته‌شده از آن‌سوی مرزها به‌عنوان معجزه آفرینان خوشبختی و سعادت و رفاه را در دستور کار خود

قرارداد تا بدین وسیله دست یکایک ما را از دستان پرمحبت اسوه‌های صداقت پیشه و راستین در آورده و دل و دیده‌مان را از آموزه‌های ناب دینی تهی گرداند.

پدیده اصلی در الگوی تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان چیست؟

پس از گرداوری داده‌ها از طریق انجام ۱۵ مصاحبه نیمه‌باز خبرگان دانشگاه علوم انتظامی امین و اساتید دانشگاهی با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تحلیل داده‌های گرداوری شده رشد اخلاقی دینی به عنوان پدیده یا مقوله محوری شناسایی شد. مقوله‌های پژوهش حاضر در شش دسته زیر تقسیم‌بندی می‌شوند.

جدول ۳. مقوله اصلی

مفاهیم	مقوله فرعی
افزایش توان صبر و شکیبایی پرورش شجاعت و صداقت تزریق روح توکل و اعتقاد و باور بیدار کردن وجدان انسان‌ها به‌ویژه در بخش اخلاقیات احترام به بزرگ‌ترها تجلیل از وفاداری و امانت‌داری آموزش حسن خلق و مبادی آداب و اخلاقیات پابندی به ارزش‌ها	رشد اخلاقی دینی جوانان

درمجموع اکثر مصاحبه‌شوندگان بر این اتفاق رأی بودند که باید بتوان در هر سه بعد فردی، اجتماعی و خانوادگی، موضوع تربیت دینی اخلاقی را بررسی کرد و پس از آن عوامل مؤثر بر هر کدام را در نظر گرفت. درواقع، الگوی مناسب برای تربیت دینی اخلاقی، پیامدهای خوبی برای خلق جامعه‌ای اخلاق مدار و دینی خواهد داشت.

ویژگی‌های زمینه‌ای مؤثر در الگوی تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟

جدول ۴. مقوله‌های زمینه‌ای

مفاهیم	مقوله فرعی
حضور دانشجویان طلاب و غیر طلاب در مباحث دینی تعامل مستقیم حوزه و دانشگاه ارتباط دانشجویان با طلاب در گروه‌های علمی و دینی	تعامل دانشگاه و حوزه علمیه
تجربه و تخصص اساتید منابع به‌روز و کارآمد اعتبار مطالب آموزشی نحوه ارزیابی و نمره دهی توجه به راهبرد شبکه‌ای، جهت‌گیری استراتژیک	تخصص اساتید و اعتبار منابع درسی
مشارکت دانشجویان عدم تعصب‌های شخصی تعیین مبنای ارزیابی و نمره دهی	نحوه ارزیابی و نمره دهی

به شرایط خاصی که بر استراتژی‌ها تأثیر می‌گذارند، زمینه یا می‌گویند. این شرایط را مجموعه‌ای از متغیرها و مقوله‌های زمینه‌ای تشکیل می‌دهند. این‌طور نیست که آسیب-شناسی تربیت دینی اخلاقی باعث شود که این موضوع به خوبی فهمیده و اجرا شود. جامعه برای به کارگیری عملی الگوی تربیت دینی اخلاقی نیازمند بستر و زمینه‌های خاصی است تا رفتار اخلاقی را در خود بروز دهد. مدل معرفی شده این شرط عبارت‌اند از تعامل دانشگاه و حوزه علمیه، تخصص اساتید و اعتبار منابع درسی و نحوه ارزیابی و نمره دهی.

شرایط مداخله گر مؤثر در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان

دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟

جدول ۵. مقوله‌های مداخله گر

مفاهیم	مقوله فرعی
تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای کاربرد مناسب یا نامناسب رسانه‌های اجتماعی توسط دانشجویان تضاد رسانه‌های دینی و غیردینی	تعارض رسانه‌ای
پارتنری بازی و عدم شایسته‌سالاری عدم امنیت شغلی فشارهای اقتصادی	مسائل دینی و ناامیدی شغلی
تبلیغات دینی گسترش کانون‌های دینی مبارزه با انتشار اخبار نادرست دینی	مبارزه با تبلیغات ضد دینی
شکاف میان آموزش و اجرای دین عدم رشد اخلاقی والدین ضد دین بودن برخی والدین	ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین

شرایط مداخله گر این مدل تعارض رسانه‌ای، مسائل اقتصادی و ناامیدی شغلی، تبلیغات ضد دینی و ناهماهنگی رفتار و گفتار والدین است. تعارض رسانه‌ای شامل مؤلفه‌هایی مانند تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای، کاربرد نامناسب یا مناسب رسانه‌های اجتماعی توسط دانشجویان و تضاد رسانه‌های دینی و غیردینی است. ناکارآمدی مسئولان در تأمین مسکن و اشتغال برای جوانان، از جمله عوامل اصلی تأخیر ازدواج جوانان به شمار می‌آید که در نهایت سبک و سیاق زندگی روزمره جوانان را دستخوش تغییرات فراوان کرده و اختلافات نسلی و هویتی را موجب شده است. برخی از دانشجویان در خانواده‌هایی زندگی می‌کنند که خود والدین نگاه درستی به عمل اخلاقی و تربیت

دینی نداشته و شاید هم بدتر از آن، مخالفت‌هایی با تربیت دینی داشته باشند. این شکاف میان دانشگاه و والدین و شکاف میان مفاهیم آموزش داده شده و دیدن عدم رعایت آن‌ها باعث می‌شود که رشد اخلاقی دانشجویان با موانعی روبرو شود و گاهی در این مسیر با اختلال روبرو گردد.

راهبردها در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟

جدول ۶. مقوله‌های راهبردی

مقوله فرعی	مفاهیم
فرهنگ‌سازی	روش متدبرانه در تفکر و تعقل عدم رواج شخصیت‌گرایی دوری از کج‌اندیشی و بی‌هویتی در تربیت دینی
آموزش همه‌جانبه اخلاق دینی	توجه به تفاوت‌های فردی هماهنگ بودن مربیان در توجه به‌ظاهر و باطن دین
تقویت مذهبی متولیان	تعیین متولی تربیت دینی اخلاقی برگزاری جشن‌ها و مراسم عزاداری استفاده از سمبل و نماد مذهبی
گسترش ایدئولوژی	معرفت عقلانی به دین فهم صحیح تربیت دینی مشخص ساختن معیارها و ضوابط دینی

استراتژی‌ها بیانگر تعاملات و فعالیت‌هایی هستند که در واکنش به پدیده محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر و بر اساس بستر اتخاذ می‌شوند. در اینجا چهار استراتژی وجود دارد که عبارت از فرهنگ‌سازی، آموزش همه‌جانبه اخلاق دینی، تقویت مذهبی، گسترش ایدئولوژی که در جدول بالا بیان شده‌اند. پاسخ‌های به دست آمده از مصاحبه با خبرگان در مجموع به این نتیجه رسیدند که چهار استراتژی و راهبرد برای

تربیت دینی و رشد اخلاقی دینی جوانان در این الگوی پیشنهادی وجود دارد. البته از آنجایی که در اینجا صرفاً به تربیت دینی اخلاقی دانشجویان پرداخته ایم این راهبردها به طور کلی مطرح شده‌اند ولی احتمالاً همین راهبردها بتواند جوانان را در مسیر رشد اخلاقی قرار دهد. یکی از مهم‌ترین موارد اشاره شده این است که از نظر فرهنگ بتوان متولیان با دیدگاه مناسب دینی تعیین کرد تا بتوانند فرهنگ‌سازی کنند. همچنین بحث آموزش همه‌جانبه مباحث اخلاقی و تقویت مذهبی و گسترش ایدئولوژی مطرح شده است. مکاتب غیر الهی و دین الهی دربرگیرنده‌ی شرایع مختلف؛ متأثر از سه بخش اند: (۱) جهان‌شناسی (۲) جهان‌بینی و (۳) ایدئولوژی یا «راه چاره‌های عقیدتی». جهان‌شناسی - های سه‌گانه: (۱) حسی، (۲) عقلی و (۳) فطرت عقلانی نیز شناخته شده‌اند؛ که به ترتیب جهان‌بینی‌های سه‌گانه‌ی: (۱) تجربی، (۲) فلسفی و (۳) توحیدی را بازتولید می‌نمایند؛ و متناسب با هر جهان‌بینی احکام و فرمان‌ها خاصی را در قالب راه چاره‌های عقیدتی «ایدئولوژی» صادر می‌نمایند.

پیامدها و نتایج در الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان کدامند؟

جدول ۷. پیامدها

مفاهیم	مقوله فرعی
رعایت اخلاقیات گسترش اخلاقیات دینی ترویج اخلاقیات	اخلاق‌گرایی
استدلال در مورد توحید و عدل الهی استدلال در مورد انسان و هستی استدلال در مورد ولایت	ارتقای قدرت فهم و استدلال
ثبات ارزش‌ها باور به ارزش‌ها استقامت در راه ارزش‌ها	پایداری ارزش‌ها

برخی از مقوله‌ها، پیامدها و نتایج اجرای استراتژی‌ها می‌باشند. بر اساس داده‌های گردآوری شده، اخلاق‌گرایی، ارتقای قدرت فهم و استدلال جوانان و پایداری ارزش‌ها به‌عنوان پیامد اختیار شد. شواهد حاکی از آن است که در سند (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران) هر جا سخن از ارزش‌های دینی است، ارزش‌های اخلاقی نیز با نگاهی دینی معرفی شده‌اند. اعتقاد به نزدیکی و پیوستگی اخلاق و دین در نظام آموزشی کشورمان و یا دیدگاه متفکران اسلامی امری نیست که برای اولین بار اتفاق افتاده باشد. چنانچه درس اخلاق و تربیت اسلامی به‌عنوان یکی از دروس معارف دانشگاه‌ها یا فعالیت‌های پرورشی در مدارس (که متضمن برخی تعالیم دینی و نیز تعالیم اخلاقی است) حاکی از همین نگاه است. این همراهی در سخن پیامبر گرامی اسلام (ص) که رسالت دینی خود را به اتمام رسانیدن مکارم اخلاقی گوشزد فرموده‌اند، ملاحظه می‌شود. از سوی دیگر، روشن است که این دو حوزه، ضمن همراهی، یکی تلقی نشده‌اند. لذا در سند ملی آموزش و پرورش که به‌عنوان چارچوب مرجع، عهده‌دار تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای نظام آموزشی است، لازم است دقت و روشن‌سازی کافی برای هدف‌گذاری و هدف‌گزینی در این دو حوزه صورت پذیرد. ضرورت هر نوع نظام تربیتی در حوزه دینی، تعیین و تعریف هدف‌هایی است که خدامحوری را عینیت بخشد. بر این اساس، نظام تربیتی در حوزه ارزشی و اخلاقی بر محور ارزش‌های اخلاقی، زیبایی‌شناختی، اجتماعی و سودگرایانه و غیره خواهد بود. از تحلیل کیفی الگوی رشد تربیت دینی اخلاقی در دانشجویان دوره کارشناسی جهت رشد اخلاقی دینی جوانان می‌توان به فرضیه‌های زیر رسید که مطابق با ساختار نظام‌مند نظریه داده بنیاد نیز ارائه شده است.

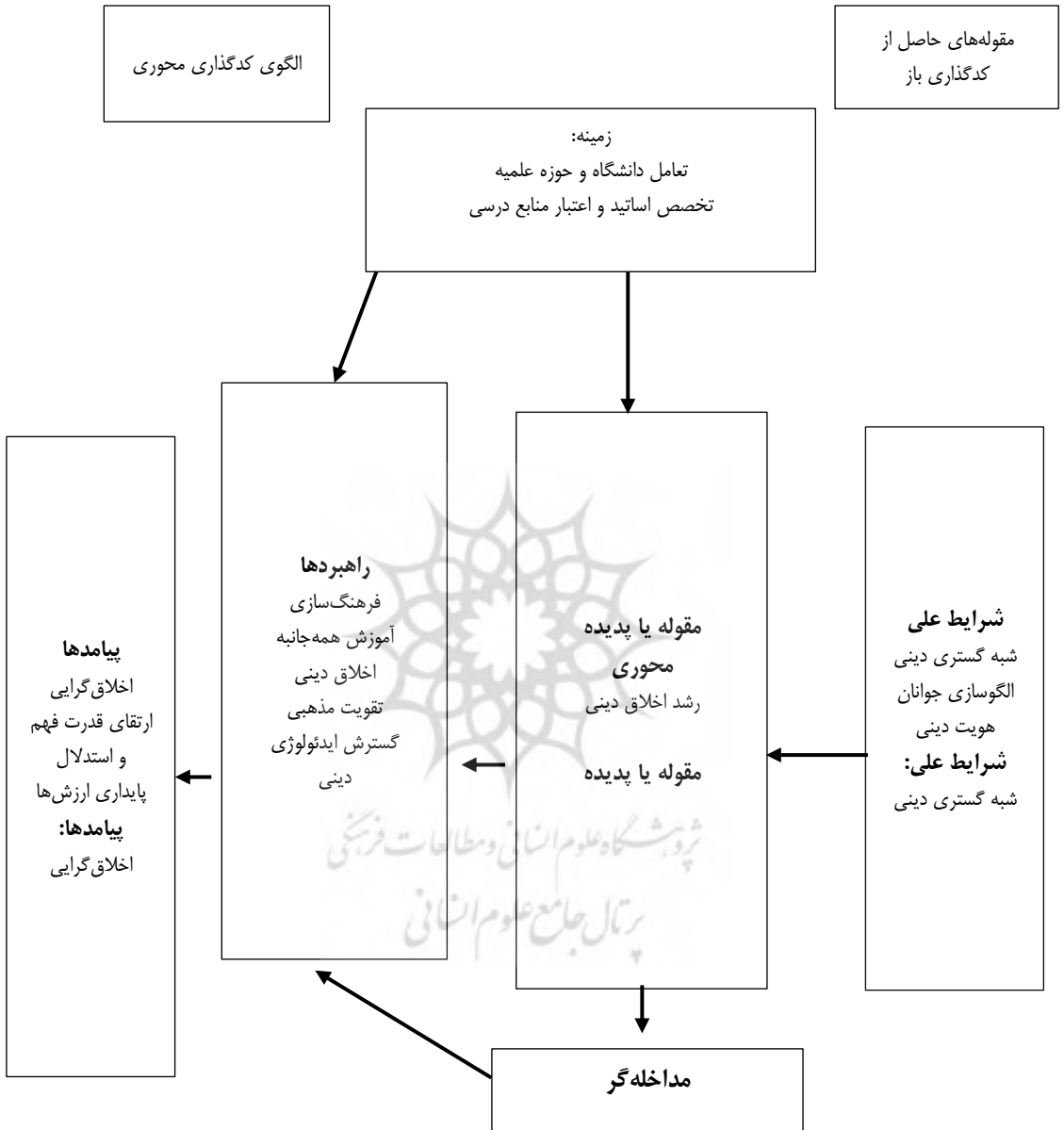
بحث و نتیجه‌گیری

تربیت دینی را باید وظیفه‌ای مهم و درعین حال مشکل بدانیم؛ وظیفه‌ای که نمی‌توان آن را مهم ندانست و یا از زیر بار آن شانه خالی نمود. این وظیفه، توانایی و دانش بسیار

می‌طلبد. تربیت اخلاقی، مجموعه‌ای از اقدامات است که به منظور آموزش اصول اخلاقی و پرورش فضیلت‌های اخلاقی مطلوب اسلام صورت می‌گیرد بدون تردید در ذات دین، هیچ عنصر دین‌گريزانه وجود ندارد. اگر انسان‌ها به دریافت معارف دینی نائل آیند، در هیچ رتبه‌ای از دین نمی‌گريزند، علاوه بر این، عقل و عشق، که دو رکن اساسی در حیات انسانی محسوب می‌شوند و همه جاذبه‌ها و دافعه‌ها در این دو حوزه و بر اساس این دو معیار رخ می‌دهند، هر دو در درون دین وجود دارد و دین با هر دو گروه باقی مانده است. دین، هم ذهن انسان را تغذیه می‌کند و هم دل آدمی را حیات و حرکت و نشاط می‌بخشد (سلحشوری، ۱۳۹۰: ۱۱). بنابراین، پدیده دین‌گريزی به عنوان یک پدیده اجتماعی، عینی و رفتاری، معلول ماهیت و ذات خود دین نیست، بلکه علت و یا علل دین‌گريزی را در خارج از قلمرو دین و آموزه‌های دینی باید جست‌وجو کرد. بی‌شک عوامل متعددی مانند ناهنجاری‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و روانی زمینه‌گريز جوانان را از دین فراهم می‌نماید. پدیده «دین‌گريزی» یکی از مشکلات اساسی جوامع انسانی است که همواره دغدغه‌هایی را برای رهبران دینی، دین‌داران و خانواده‌ای متدین به وجود آورده و تهدیدهای جدی برای نسل جوان محسوب می‌شود.

به استناد یافته‌ها و بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده با مشارکت کنندگان، سه مقوله فراگیر شدن شبه‌گستری دینی، هویت دینی و تنوع محصولات فرهنگی و ارزشی به عنوان شرایط علی، شناسایی شدند. با توجه به اینکه در این تحقیق فرایند رشد تربیت دینی و اخلاقی موردبررسی قرار گرفته است پس از جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در مرحله کدگذاری باز و بررسی شاخص‌های ارائه‌شده، مقوله رشد دینی اخلاقی جوانان به عنوان پدیده یا مقوله محوری بر اساس تأکیدات مصاحبه‌شوندگان و مبانی نظری تحقیق انتخاب شد. سازمان برای رشد تربیت دینی اخلاقی دانشجویان نیازمند بستر و

زمینه‌های خاصی است تا رفتار اخلاقی و دینی را در خود بروز دهد. مدل معرفی شده این شرایط عبارت‌اند: تعامل دانشگاه و حوزه علمیه تخصص‌اساتید و اعتبار منابع درسی نحوه ارزیابی و نمره دهی در این تحقیق شرایط مداخله‌گر، شرایط عامی قلمداد شده‌اند که همراه با عوامل زمینه‌ای (بستر) استراتژی‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در مدل معرفی شده این شرایط شامل تعارض رسانه‌ای، مسائل اقتصادی و ناامیدی شغلی، تبلیغات ضد دینی و ناهماهنگی رفتار و گفتار والدین است. در این بررسی استراتژی‌ها بیانگر تعاملات و فعالیت‌هایی هستند که در واکنش به پدیده محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر و بر اساس بستر اتخاذ می‌شوند. در اینجا چهار استراتژی وجود دارد که عبارت از فرهنگ‌سازی، آموزش همه‌جانبه اخلاق دینی، تقویت مذهبی، گسترش ایدئولوژی. بر اساس داده‌های گردآوری شده، زمانی آسیب‌شناسی تربیت دینی اخلاقی در پاسخ به مقوله محوری یعنی رشد اخلاقی جوانان به‌عنوان راهبرد اختیار شد، پیامدهایی را به دنبال خواهد داشت. بر اساس داده‌های گردآوری شده، اخلاق‌گرایی، ارتقای قدرت فهم و استدلال جوانان و پایداری ارزش‌ها به‌عنوان پیامد اختیار شد. مدل به‌دست آمده بر اساس تحلیل داده‌های مصاحبه‌ها از طریق نظریه داده بنیاد در نمودار (۱) آمده است.

نمودار ۱. مدل نهایی تحقیق

آنچه به نظر نویسنده می‌رسد این است که آسیب را در درجه اول باید در متولیان امر تعلیم و تربیت دینی جستجو کرد زیرا آن‌ها هستند که امر تربیت را بر عهده‌دارند و مربیان را پرورش می‌دهند. حال فرقی نمی‌کند که این مربیان نهادهای خواص باشند یا افراد آنچه مهم است نقش اساسی و تعیین‌کننده مربی، معلم، مادر، پدر، رهبران دینی به‌عنوان تربیت‌کننده هستند که باید مورد توجه قرار گیرند. در درجه دوم دیگر عوامل رشد در تربیت دینی مورد بررسی و کنکاش قرار گیرد.

همچنین نتایج تحقیق با نتایج پژوهش جعفریان و غفاری (۱۳۹۵)، وجدانی و آقایی (۱۳۹۵) همسو می‌باشد. آن‌ها عنوان کرده‌اند که عدم مهارت مربیات در تعلیم و تربیت می‌تواند باعث ایجاد کاستی شود. در الگویی که وجدانی و آقایی (۱۳۹۵) ارائه داده است، «گرایش‌های فطری» به‌منزله انگیزه پایه و مبنایی برای اخلاق ورزی مطرح می‌شوند. میرزایی (۱۳۹۵) بیان می‌کند که عدم مهارت مربیات در تعلیم و تربیت می‌تواند باعث ایجاد کاستی شود که این امر یعنی عدم وجود تربیت اخلاقی صحیح و دیگر این‌که ما بتوانیم محیط آموزشی را طبق استانداردهای موجود ایجاد کنیم قطعاً از وجود آسیب‌ها در محیط آموزشی جلوگیری شده و تربیت اخلاقی به نحو احسن برای افراد فراهم خواهد شد. همچنین موسوی (۱۳۹۵) بیان نمود که معلم می‌تواند به‌عنوان مدافع مرزهای فرهنگی در کشور باشد دیگر اینکه رفتار معلم در تربیت اخلاقی افراد تأثیر به‌سزا دارد می‌تواند عاملی باشد در جهت تربیت اخلاقی صحیح افراد در محیط اجتماع و خانواده لذا به این امر توجه شود. طبق نتایج مقاله حاضر، بررسی استراتژی‌ها بیانگر تعاملات و فعالیت‌هایی هستند که در واکنش به پدیده محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر و بر اساس بستر اتخاذ می‌شوند. در این راستا یزدانی و پاسبان (۱۳۹۵) در پژوهشی پدیده «دین‌گریزی» را یکی از مشکلات اساسی

جوامع انسانی عنوان کرد و استراتژی مناسب با آن را نقش خانواده و تربیت جوانان از سوی والدین می‌داند.

پیشنهادها

در این پژوهش سعی شد تا با الگوی رشد تربیت اخلاقی و دینی در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه علوم انتظامی امین با استفاده از نظریه داده بنیاد طراحی گردد. تحلیل یافته‌ها مبین آن است که برنامه درسی تربیت اخلاقی در دو بعد چرایی تربیت اخلاقی و چگونگی برنامه درسی تربیت اخلاقی و در قالب مقولاتی مانند ضرورت و نیاز، رویکرد برنامه، اهداف و مقاصد، محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری، نقش نیروی انسانی، ارزش‌یابی، مواد و منابع یادگیری، مکان و زمان شکل می‌گیرد.

مهم‌ترین پیشنهادها:

- تنظیم برنامه‌ای دقیق تبلیغی جهت پاسخگویی به شبهات و سؤالات نسل جوان به وسیله‌ی نهادهای ذی‌ربط خصوصاً حوزه‌های علمیه که وظیفه مهم و درعین حال خطیر نشر معارف اسلام را دارند
- تأسیس یک نهاد و سازمان مستقل برای تربیت رشد دینی و اخلاقی جامعه.
- تغییر اساسی در نظام آموزش و پرورش جهت نهادینه‌سازی معارف و تربیت اسلامی در دانش آموزان و دانشجویان.
- تبدیل آموزه‌ها و معارف ناب اسلامی به صورت مطالب کاربردی و قابل اجرا در مراحل مختلف زندگی.
- پرورش مبلغین و معلمین آگاه به معارف دینی برای قشرهای مختلف جوان و نوجوان و... که آشنا به فنون نوین تبلیغ و تدریس با توجه به خصوصیت مخاطب بوده و از روش پژوهش و مطالعه برای به‌روز کردن مطالب خود استفاده کند.
- دقت و سرعت عمل نهادهای مربوط برای مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان تا قبل از اینکه تبدیل به معضل فرهنگی دینی شود.

- اصلاح رفتاری مسئولین نظام و دولت تا علاوه بر تمرکز نمودن به اخلاق و رفتار اسلامی کمر همت به رفع نیازهای جامعه اسلامی بپردازند تا جلوی برخی از آفت‌ها و موج‌های دین‌گریزی که به علت فقر و معضلات اقتصادی و فرهنگی به وجود می‌آید گرفته شود و مردم تحت فشار واقع نشوند.
- الگوسازی صحیح و قابل اقتدا از ائمه علیهم‌السلام و مؤمنین برای نسل جوان تشنه معارف.
- برگزاری دوره‌های معارف اسلامی و علوم قرآنی متناسب با نیاز روحی و روانی افراد (در بعد فردی و سازمانی).

سپاسگزاری

سپاس بیکران پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد. همچنین پژوهشگران بر خود واجب می‌دانند از تمامی دست‌اندرکاران حوزه معاونت محترم پژوهش دانشگاه علوم انتظامی امین و اعضا محترم هیئت‌علمی دانشگاه علوم انتظامی امین که صبورانه در تکمیل و غنای این تحقیق ما را مساعدت نمودند، صمیمانه و خالصانه تشکر و قدردانی نمایند.

منابع

- بلندهمتان، کیوان. (۱۳۸۳). تعلیم و تربیت دینی؛ علم یا فرایند. فصلنامه حوزه و دانشگاه، ۳(۴۰): ۱۱۹-۱۳۳. قابل‌بازیابی از: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/9604>
- حاجی محمدی، علی؛ بیچرانلو، عبدالله. (۱۳۹۷). فرهنگ و رسانه‌های نوین. چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های صداوسیما.
- حسین پور، رضا (۱۳۹۴) «بررسی و تحلیل مبانی موردنیاز برای برنامه‌ریزی آموزشی و درسی در نظام تعلیم و تربیت اسلامی». دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران. قابل‌بازیابی از

https://www.civilica.com/Paper-EPSCONF02-EPSCONF02_1170.html

- جعفریان، هادی، غفاری، سید خلیل. (۱۳۹۵). تربیت دینی و تأثیر آن بر اخلاق فردی و اجتماعی دانش آموزان ابتدایی (مطالعه موردی: دانش آموزان مقاطع سوم تا پنجم ابتدایی مشغول به تحصیل در حوزه شهرستان شهرکرد). کنگره بین‌المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی، تهران. قابل بازیابی از https://www.civilica.com/Paper-CPCONF01-CPCONF01_148.html
- سجادی، سید مهدی. (۱۳۷۹). رویکردها و روش‌های تربیت اخلاقی و ارزشی. پژوهش‌های فلسفی - کلامی، ۳(۲۲): ۱۴۴-۱۶۵. قابل بازیابی از <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/10273>
- سلحشوری، احمد. (۱۳۹۰). حدود و ثغور تربیت اخلاقی، تربیت معنوی و تربیت دینی. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال دوم، شماره ۴۱: ۶-۵۶. قابل بازیابی از <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/93142>
- شاهرخی، مسلم؛ شیری، محمد؛ حمیدی زاده، کتایون. (۱۳۹۰). رویکردهای تربیت دینی. اولین همایش ملی آموزش در ایران ۱۴۰۴، تهران: پژوهشکده سیاست گذاری علم و فناوری قابل بازیابی از https://www.civilica.com/Paper-INCE01-INCE01_092.html
- شکوهی، غلامحسین. (۱۳۹۶). مبانی و اصول آموزش و پرورش. چاپ سی و پنجم، مشهد: انتشارات آستان قدس. *پژوهش‌های علمی و مطالعات فرهنگی*
- موسوی، سید علی محمد. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در نظام آموزش و پرورش با تأکید بر نقش معلم. دومین همایش ملی آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در نظام آموزشی ایران، میبد: دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد. قابل بازیابی از https://www.civilica.com/Paper-RECON02-RECON02_043.html
- میرزایی، مرتضی. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در محیط آموزشی. دومین همایش ملی آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در نظام آموزشی ایران، میبد: دانشگاه آزاد

اسلامی واحد میبد قابل بازیابی از- https://www.civilica.com/Paper-RECON02-RECON02_036.html

- وجدانی، فاطمه؛ آقایی، جواد. (۱۳۹۶). نقش صبرِ مری در فرایند تربیت دینی و راهکارهای تقویت آن. پژوهش‌نامه اخلاق، ۱۰(۳۶): ۲۹-۵۲. قابل بازیابی از <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1323298>
- یزدانی، محمد؛ پاسبان، سید محمد جواد. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی اجتماعی دین‌گریزی و گرایش جوانان به فرهنگ غرب. کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی. شیراز. قابل بازیابی از:

https://www.civilica.com/Paper-PESLSBTM01PESLSBTM01_588.html

- Arthur, G., Kristjánsson, K., Harrison. T. Sanderse. W. Wright. D. (2018). Teaching Character and Virtue in Schools. London and New York. Routledge.
- Bollinger, R. (2017). An introduction to moral philosophy and moral education. London and New York.: Routledge
- Curren, R. (2016). Aristotelian versus Virtue Ethical Character Education. Journal of moral Education, 45(13):490-501. At Retrieved:
http://trj.uok.ac.ir/article_60937_28ba69e50c8f22063fc4a6936c6d7e.pdf